

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о ректора Херсонського
державного університету
Н. ТЮХТЕНКО

« 28 »

**РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ
(СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ)**

Факультет української філології та журналістики

Кафедра української мови

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 035 Філологія (Українська мова та література)

Освітня програма 035 Філологія (Українська мова та література)

Курс 3

Ступінь вищої освіти бакалавр

Форма навчання денна

Херсон
2019/2020 н.р.

Програма розроблена:

Маргос Світланою Андріївною, кандидаткою філологічних наук, доценткою кафедри української мови

Затверджено на засіданні кафедри української мови (протокол №1 від 23.08.2019)

Завідувач кафедри

доцент Климович С.М.

Схвалено науково-методичною радою факультету української філології та журналістики (протокол № 1 від 27.08.2019)

Голова ради

із

старший викладач Омельчук Ю.О.

ВСТУП

Навчальна практика студентів є невід'ємним складником підготовки висококваліфікованих кадрів. Вона спрямована на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами за час навчання, як загальних, так і фахових компетентностей за спеціальністю.

Метою навчальної практики є ознайомлення студентів зі специфікою майбутнього фаху, отримання первинних професійних умінь і навичок із загально-професійних та спеціальних дисциплін, формування компетентностей згідно з вимогами освітнього стандарту.

Нормативне забезпечення проведення практик:

- Закон України «Про вищу освіту»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ» № 450 від 07.08.2002;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» № 93 від 08.04.1993;
- Рекомендації щодо проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, ухвалені рішенням вченої ради Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, протокол №5 від 24.04.2013;
- Наказ Херсонського державного університету «Про затвердження Положення про проведення практики студентів Херсонського державного університету» № 337-Д від 02.06.2017.

Обов'язки керівника практики і студента-практиканта

Викладач – керівник практики – повинен добре знати програму практики, володіти матеріалом пройдених студентами теоретичних курсів, мати чіткі уявлення про методику проходження практики, вимоги, що висуваються до викладача і студента, форму звітності та правила складання звітних документів, критерії оцінювання студентської праці за наслідками практики, а також терміни проходження практики, подання звітності за нею та проведення заліку.

Викладач – керівник навчальної (соціолінгвістичної) практики:

- здійснює керівництво й контроль за розподілом закріплених студентів на бази практики, виконанням програми практики, забезпеченням належних умов праці й побуту студентів та проводить з ними обов'язкові інструктажі з безпеки життєдіяльності;
- повідомляє студентів про систему звітності з практики, затверджену в робочій програмі, а саме: подання письмового звіту, особливості оформлення виконаного індивідуального завдання, підготовку доповіді, повідомлення, виступу тощо та надає їм методичну допомогу;
- у складі комісії приймає залік з практики (за необхідності);
- аналізує виконання програм практики й доповідає про її підсумки на засіданнях кафедри;
- складає підсумковий звіт, який подається керівникові практики факультету.

Студент-практикант зобов'язаний:

- до початку практики одержати консультацію щодо оформлення документів (на настановчій конференції з практики або в індивідуальному порядку);
- своєчасно прибути на базу практики;
- вивчити й суворо дотримуватись правил безпеки життєдіяльності й виробничої санітарії;
- у повному обсязі виконати всі завдання програми практики;
- скласти календарний графік проходження практики та залікових заходів, погодивши його з керівником від бази практики й викладачами – керівниками практики за фахом;
- вести щоденник проходження практики;

- працювати відповідно до внутрішнього розпорядку бази практики (КЗпП України);
- своєчасно оформити всі документи з практики у формі звіту й скласти запис з практики;
- проходити практику в терміни, визначені наказом по університету. Зміна строків проходження практики з поважних обставин, подовження терміну практики або надання індивідуального терміну проходження практики здійснюється розпорядженням проректора з навчальної та науково-педагогічної роботи за поданням декана факультету.

Вивчення курсу «Соціолінгвістика» завершується соціолінгвістичною практикою. Майбутні вчителі-філологи, готуючись до практичної роботи, мають володіти методами соціолінгвістичної оцінки мови, зокрема уміти відрізнити літературну мову від нелітературної (некодифікованої). Аналізуючи живе усне мовлення, студенти повинні відзначати дотримання фонетичних, граматичних норм, правила літературного слововживання або порушення літературних норм на кожному з названих рівнів.

Термін практики: навчальна (соціолінгвістична) практика проводиться протягом двох тижнів (13.04.2020-24.04.2020).

Місце проведення соціолінгвістичної практики: кафедра української мови; методичний кабінет факультету української філології та журналістики

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета навчальної (соціолінгвістичної) практики — сформувати у студентів професійні знання й уміння, навчити ідентифікувати, фіксувати й систематизувати зібраний і досліджуваний матеріал, забезпечити можливість оволодіння відповідними методиками.

Завдання практики

- Актуалізація знань, отриманих при вивченні теоретичних курсів (зокрема сучасної української літературної мови та соціолінгвістики), поповнення фондів відповідних матеріалів, оволодіння навичками каталогізації й систематизації з використанням новітніх інформаційних технологій.
- Опрацювання навчальної, наукової, методичної літератури з соціолінгвістики (зокрема дослідження останніх десятиліть, понятійний апарат соціолінгвістики тощо).
- Засвоєння методів і прийомів соціолінгвістичних досліджень.
- Здійснення розробки різноманітних видів опитувань, тестування й анкетування.
- Проведення соціолінгвістичних опитувань, анкетування й тестування серед різних вікових, етнічних, професійних і соціальних груп населення Херсона.
- Вивчення особливостей функціонування української мови в умовах білінгвізму.
- Складання картотеки назв міських об'єктів (годоніми і агороніми, емпороніми, найменування розважальних закладів, ергоніми).
- Фіксування та характеристика рекламних текстів як компонентів комунікації і динамічних писемних носіїв інформації.
- Запис усного мовлення мешканців Херсона різних соціолінгвальних груп та лінгвістичний аналіз цих текстів.
- Розвиток навичок запису мовлення, що передбачає знайомство з особливостями функціональних стилей сучасної української літературної мови, різних форм існування української мови (зокрема просторозмовної мови, суржика, соціальних та територіальних діалектів тощо).
- Лінгвістичний аналіз усного й писемного мовлення з точки зору соціальних особливостей мовця (стать, вік, професійна, корпоративна, етнічна належність, освіта, ступінь урбанізації, мовна компетентність тощо).
- Лінгвістична характеристика будь-якого усного та письмового джерела в плані використання розмовних форм, суржика, жаргонізмів тощо.
- Етимологічний аналіз спонтанного мовлення носіїв різних соціальних груп (молодь, музиканти, водії, студенти тощо).

2. ЗМІСТ ПРАКТИКИ

3.1. ВИДИ РОБІТ ПІД ЧАС ПРАКТИКИ

- Участь у настановчій конференції з навчальної (соціолінгвістичної) практики.
- Визначення теми соціолінгвістичного дослідження та ознайомлення з документацією практики.
- Консультація з груповим керівником щодо теми та завдань практики.
- Ознайомлення з навчальною, науковою, методичною літературою з теми соціолінгвістичної практики.
- Складання анкети для проведення опитування та погодження її з керівником практики.
- Проведення анкетування, опитування, аналіз їх результатів.
- Збір матеріалу, систематизація його відповідно до анкет та питальників.
- Укладання картотеки (у друкованому та електронному варіанті), презентація фотографічних матеріалів як свідчення проведеної роботи.
- Записи усного мовлення різних соціолінгвальних груп — невимушене розмовне мовлення (монологи та діалоги), фрагменти слововживань у несучільних текстах.
- Оформлення матеріалів та документації навчальної (соціолінгвістичної) практики.
- Презентація матеріалів навчальної практики на підсумковій конференції.

Організація соціолінгвістичної практики включає три етапи: 1) підготовка; 2) проведення практики; 3) підсумки соціолінгвістичної практики.

Підготовка до проходження практики розпочинається на лекційних та практичних заняттях курсів «Сучасна українська літературна мова» та «Соціолінгвістика». Студенти знайомляться з соціальними перетвореннями в суспільстві, впливом мови на суспільство, з мовною політикою держави, з умовами функціонування української мови на Півдні України тощо. На підготовчому етапі студентів-філологів попередньо знайомлять із завданнями та програмою майбутньої соціолінгвістичної практики. Перед проходженням практики проводять настановчу конференцію, на якій студентам роздають конкретні завдання на час практики, надають методичні рекомендації щодо збирання, аналізування, опрацювання матеріалу, ознайомлюють зі змістом і формою звітності за практику.

Програма соціолінгвістичної практики містить три **основні розділи**:

- 1) анкетування з метою дослідження мовної ситуації Херсона;
- 2) складання картотек міських об'єктів та рекламних текстів для опису мовного портрету міста Херсона;
- 3) записи усного мовлення мешканців Херсона різних соціолінгвальних груп з метою вивчення особливостей функціонування української мови в умовах білінгвізму.

Після настановчої конференції студент конкретизує з керівником практики виконання основних розділів програми соціолінгвістичної практики (вибір методу збирання матеріалів, мета анкетування або опитування, відбір інформантів тощо).

Для виконання першого розділу програми соціолінгвістичної практики «**Анкетування з метою дослідження мовної ситуації Херсона**» студент повинен:

- 1) розробити анкету з метою дослідження мовної ситуації Херсона;
- 2) провести дослідження;
- 3) проаналізувати результати;
- 4) оформити матеріали.

Розробляючи анкету, студент під керівництвом викладача повинен звузити тему дослідження, чітко визначити завдання, коло і кількість інформантів тощо.

Для збирання власне мовного матеріалу варто добирати таких інформантів:

- студенти закладів вищої освіти (ЗВО, курс, спеціальність, кількість опитуваних);
- окрема вікова категорія (учні шкіл, люди пенсійного віку, 30-40 років, 40-50 років, молодь тощо);
- люди певної професії (вчителі, програмісти, продавці тощо).

- респонденти інших національних меншин України (греки, болгари, вірмени, євреї тощо);
- працівники установ та адміністрація;
- робітники підприємств і закладів;
- працівники культурно-освітніх закладів.

Об'єктами дослідження виробничих колективів добираються промислові підприємства, наукові, навчальні та культурно-освітні заклади, установи правопорядку. Треба пам'ятати, що перевага надається колективам мовців, яким притаманна сталість складу, стабільність континууму.

Для визначення психологічних чинників формування певної локальної мовної ситуації варто використати статистичні дані щодо рівня екології, захворюваності, кількості правопорушень із обов'язковою диференціацією за національно-мовною належністю членів соціуму або континууму. Такі дані мають опосередковане значення.

Можливий друкований варіант анкети, а може бути онлайн-опитування (наприклад, через Google-форми).

Аналіз результатів дослідження може бути в описовій формі, може бути у вигляді графіків, діаграм тощо.

Оформити матеріали: у друкованому вигляді (мета, респонденти, коли і яким чином відбувалося опитування, аналіз результатів і загальний висновок). Якщо використовували друкований варіант анкет, то анкети докладаються, а якщо онлайн – то необхідно дати посилання на онлайн-ресурс.

Другим розділом програми соціолінгвістичної практики «**Мовний портрет міста Херсона**» передбачено складання картотек назв міських об'єктів та «текстів вулиці», а саме:

- **годоніми** (назви вулиць, провулків, проспектів, шосе) і **агороніми** (назви площ);
- **емпороніми** (назви торгівельних закладів: магазини, салони, аптеки тощо);
- **найменування розважальних закладів** (кафе, ресторани, бари, паби, клуби тощо);
- **ергоніми** (назви підприємств, організацій, закладів);
- **рекламні тексти**.

Картотеки повинні містити лише україномовні найменування, студент обговорює з керівником практики кількість карток та можливе звуження кола об'єктів: виокремлення певного району міста (Дніпровський, Суворовський, Корабельний), обрання окремої галузі діяльності (фінансова діяльність, будівництво, освіта тощо), мотивовані найменування (з назв яких можна здогадатися про спеціалізацію ергоніма) та інше.

Зразок оформлення картотеки «Годоніми і агороніми»

Назва	Вулиця Івана Богуна
Район	Корабельний
З історії назви	Колишня назва – вулиця Ілліча, перейменована у 2016 році у зв'язку з дією законів про декомунізацію
Пояснення до назви	Іван Богун — український військовий, політичний і державний діяч, гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави у Наддніпрянській Україні (1657-1659 рр.)

Рекомендовані Інтернет-ресурси

Поштові індекси України: <http://postcode.in.ua/ua/codes/city/1022/b>

Зразок оформлення картотеки «Емпороніми»

Назва	Агат
Адреса	просп. Ушакова, 34
Спеціалізація	Ювелірні прикраси і біжутерія

Пояснення до назви	Агат — твердий мінерал, напівдорогоцінний кварцовий камінь, що використовується для прикрас, а також для виготовлення хімічного посуду і т. ін. <u>Словник української мови: в 11 томах. — Том 1, 1970. — С. 15.</u>
--------------------	---

Рекомендовані Інтернет-ресурси

Магазини в Херсоні: <http://shop.guru.ua/herson/>

Каталог магазинів на карті Херсона: <http://herson.namapi.com.ua/shop/mobile/>

Зразок оформлення картотеки «Найменування розважальних закладів»

Назва	Зустріч
Спеціалізація	Кафе
Адреса	просп. Ушакова, 62
Пояснення до назви	Зустріч — випадкове або наперед домовлене побачення з ким-небудь <u>Словник української мови: в 11 томах. — Том 3, 1972. — С. 733.</u>

Рекомендовані Інтернет-ресурси

Kherson guide: <https://guide.kherson.ua/glavnaya-stranitsa/>

Зразок оформлення картотеки «Ергоніми»

Назва	АНТАРЕС І КО, ТОВ
Спеціалізація	Продукція: напівфабрикати глибокого заморожування
Адреса	вул. Фонтанна, 5
Пояснення до назви	Антарес — найяскравіша зірка у сузір'ї Скорпіона і одна із найяскравіших зірок на нічному небі, червоний надгігант

Рекомендовані Інтернет-ресурси

Херсонська обласна державна адміністрація: <http://khoda.gov.ua/dovidnik-ogoloshennya/>

Бізнес-каталог України (Довідник підприємств): <http://bizinua.info/r21/city/2252/page/345>

Бізнес-гід: <http://www.business-guide.com.ua/enterprises?o=581>

Зразок оформлення картотеки «Рекламний текст»

Рекламний текст	Вид реклами	Адреса
«ШвидкоГроші кредити готівкою (пр-кт Карла Маркса 101)»	пілар	просп. Ушакова
«3 Днем незалежності України! СОЛІДАРНІСТЬ блок Петра Порошенка. Каміль Примаков»	білборд	вул. Набережна, 34
«iFresh мінеральна вода + фруктовий сік СМАЧНА ФОРМУЛА СВІЖОСТІ»	реklamний постер на кіоску	вул. Комунарівська, 11

З метою вивчення особливостей функціонування української мови в умовах білінгвізму студент повинен зробити **записи усного мовлення мешканців Херсона** різних соціолінгвальних груп, що передбачено третім розділом програми соціолінгвістичної практики.

Записи усного мовлення різних соціолінгвальних груп — невимушене розмовне мовлення (монологи та діалоги), фрагменти слововживань у несуцільних текстах.

Найякісніший запис усного мовлення можна здійснити за допомогою цифрового диктофона або мобільного телефону з функцією «Диктофон». Під час записування потрібно

забезпечувати достатню відстань від мікрофона до інформатора, непомітне для нього увімкнення апарату. Треба також уникати додаткових зовнішніх шумів у приміщенні чи на вулиці.

Записи у цифровому форматі дозволяють зберегти унікальність мовлення, зафіксувати всі фонетичні особливості та інтонації, дають змогу при потребі продемонструвати матеріал для аудиторії. Цінність записів полягає у різноаспектних підходах у соціолінгвістичних дослідженнях: маємо можливість вивчати не тільки лексичні, фонетичні та граматичні особливості мовлення містян, а й прояви інтерференції, вікові, соціолектні й професійні особливості, варіювання в межах модельованої говіркової системи міста та мовлення окремих інформантів.

Записані за допомогою технічних засобів матеріали необхідно оформити письмово у вигляді карток.

Зразки оформлення записів мовлення

Картка 1

текст	<i>То було пофторення знайомої історії... Приїхав у Киїф, а в неї справ по горло...</i>
паспортизація	студент, 21 р., м. Херсон, березень 2018 р.
порушення норми	оглушення приголосних

Картка 2

текст	<i>На вулиці холот страшенний, а мама – треба хліп, треба хліп</i>
паспортизація	школяр, 16 р., м. Херсон, жовтень 2017 р.
порушення норми	заміна дзвінких шумних на глухі

Картка 3

текст	<i>Я не успів зареєструватися, у мене Інтернет і комп'ютер не роботав</i>
паспортизація	школяр, 14 р., м. Херсон, лютий 2018 р.
порушення норми	надання російськомовним лексемам власне українських афіксів

Картка 4

текст	<i>Я граю за філологічний, нещодавно в нас було змагання з футбола</i>
паспортизація	студент, 20 р., м. Херсон, квітень 2018 р.
порушення норми	ненормативне вживання відмінкових закінчень іменників II відміни

Індивідуальні завдання. Кожне завдання соціолінгвістичної практики, яку студент проходить в умовах багатомовного міста, є індивідуальним, хоча вид завдання у багатьох студентів може бути однаковим. Виконання завдань практики активізує діяльність студентів, розширює їх кругозір, підвищує ініціативу і робить проходження практики більш конкретним і цілеспрямованим. Матеріали, отримані студентом під час практики, можуть бути використані для підготовки доповіді на студентській науковій конференції, а також при написанні курсової та дипломної робіт, наукової статті.

2.2. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Навчально-методична література

1. Антошкіна Л.І., Красовська Г.М., Сигеда П.І., Сухомлинов П.М. Соціолінгвістика: навч. посібник. Донецьк: ТОВ Юго-Восток ЛТД, 2007. 360 с.
2. Глушко М.С. Методика польового етнографічного дослідження: навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 288 с.
3. Демченко В.М., Голобородько К.Ю. Нариси з історії білінгвізму в Україні: навч. посібник. Ч.1. Херсон, 1997. 255 с.

4. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики: навч. посібник. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
5. Мацюк Г.П. Прикладна соціолінгвістика: Питання мовної політики. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 212с.
6. Шеремета Н.П., Коваленко Н.Д. Навчальна практика з діалектології: навч. посібник. Кам'янець-Подільський: Інформаційно-видавничий відділ Кам'янець-Подільського державного університету, 2003. 84 с.

Наукова, науково-практична, науково-популярна література

1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити / За ред. О.Сербенської. Львів: Світ, 1994. 150 с.
2. Брага І.І. Суржик у соціолінгвістичному вимірі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С.82-87.
3. Демська О. М. Предметна галузь загальномовного корпусу: питання про суржик. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2012. Т. 137. С. 17-20.
4. Демченко В. Мовне середовище. Екстралінгвістичний нарис про Південь України: Монографія. Херсон: Айлант, 2001. 216 с.
5. Жуйкова М. Двомовність в Україні: нові симптоми старої хвороби. *Вісник Харківського університету*. № 426. Харків: Лівий Берег, 1999. С.177-184.
6. Залізник Г.М., Масенко Л.Т. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. 95 с.
7. Колесов В.В. Язык города. М.: Высшая школа, 1991. 192 с.
8. Кузнецова Т.В. Інтерферентні явища в українському мовленні білінгвів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту*. Вип.5. Ізмаїл,1998. С.68-71.
9. Мартос С. Жаргонно-сленгові страти в міському спілкуванні. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць*. Херсон: Вид-во ХДУ,2013. Вип. 19. С.159-163.
10. Масенко Л. Мова і політика. К.: Соняшник, 2004. 120 с.
11. Миколенко Т.М. Мова міста: динаміка та сучасний етап вивчення. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип 43 (3). С.77-82.
12. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. К., 2008. 363 с.
13. Сікора Г. Текст міста як лінгвістичний феномен. *Українська мова*. 2016. № 4. С.122-135.
14. Соколова С. О. Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування). *Українська мова*. 2013. № 2. С.38-55.
15. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. К.: Критика, 2005. 464 с.
16. Труб В. М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46-58.
17. Українсько-російська двомовність / за заг. ред. Л.О. Ставицької. К., 2007. 238 с.
18. Чередниченко О. І. Взаємодія мов, двомовність і мовленнєва культура. *Мови європейського культурного ареалу: Розвиток і взаємодія*. К.: Довіра, 1995. С. 99-110.
19. Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. Вінниця: Видавництво «Твори», 2015. 162 с.
20. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. 283 с.
21. Шумарова Н.П., Монжалей Т.К. Социолингвистика: теория, история, методы. Методическое пособие. К., 1995.70 с.

3.3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Відбір інформантів

Соціолінгвістичні завдання завжди прив'язані до певного соціуму, членів якого називають генеральною сукупністю. *Генеральна сукупність* — це безліч усіх індивідів, чії мовні особливості є об'єктом конкретного соціолінгвістичного аналізу. Залежно від завдання розміри цієї сукупності можуть бути різними (сім'я, навчальний заклад, місто, країна).

Часто дослідники застосовують відбір окремих типових представників генеральної сукупності, формують *вибіркову сукупність*, або *вибірку*. Чим менша вибірка, тим менше тимчасових і матеріальних ресурсів потрібно для дослідження, але відносно досліджуваних явищ вибірка повинна бути репрезентативною для всієї генеральної сукупності: ті, хто потрапляє у вибірку, повинні бути мініатюрною моделлю всієї генеральної сукупності.

Складним завданням для дослідника є заздалегідь установити, які саме властивості членів генеральної сукупності можуть відобразитися на досліджуваних аспектах мовної поведінки. Наприклад, при дослідженні білінгвізму важливі такі параметри індивіда: етнічна належність, район проживання (сільська місцевість, невелике/ велике місто), вік, стать, рівень освіти. Це означає, що розподіл носіїв цих характеристик у вибірці повинен максимально наближатися до розподілу цих параметрів у генеральній сукупності. Якщо при вибірці дотримуються характерні для генеральної сукупності співвідношення осіб з певними наборами тих соціальних параметрів, що визнані значимими для дослідження, то така вибірка називається *квотною пропорційною вибіркою*, а відповідні параметри — *зв'язаними*.

Іноді соціолінгвісти використовують *цільову вибірку*. Для описової лінгвістики цільова вибірка є провідною й, безперечно, продуктивним способом відбору інформантів, але вона має лише допоміжний характер для багатьох соціолінгвістичних завдань, а саме таких, які спрямовані на виявлення мовних характеристик окремого соціуму в цілому. Безумовні переваги цього типу вибірки — простота й економічність, недолік — невисока вірогідність отриманих соціолінгвістичних даних.

Цільовій вибірці протистоять різні види *ймовірнісних вибірок*. Найбільш точною, але й найбільш трудомісткою є так звана *випадкова вибірка*. При випадковому виборі будь-який елемент (і будь-який набір елементів) генеральної сукупності має рівну ймовірність потрапити у вибірку сукупність.

Розміри вибірки залежать від ступеня розмаїтості одиниць, що творять генеральну сукупність. Якщо всі одиниці абсолютно однакові, то й вибірка може бути мала; навпроти, чим вище неоднорідність генеральної сукупності, тим більше повинне бути *вибіркове відношення* (чисельне співвідношення вибірки й генеральної сукупності). Полегшити процес вибірки допомагає *кластерна вибірка*, що припускає розбивання генеральної сукупності на територіальні *кластери* (групи) з наступною вибіркою індивідів у межах кластерів.

Ще один вид вибірки — *стратифікована випадкова вибірка*. Дослідник звичайно має уявлення про структуру генеральної сукупності й може поділити її на певні страти. Так, серед безлічі носіїв української літературної мови виділяють такі страти, як промислові робітники із середньою освітою, службовці, журналісти й письменники, філологи тощо. Для спрощення процесу відбору індивідів різні типи вибірок можуть сполучатися в *багатоступінчасту вибірку*. Багатоступінчасті вибірки особливо ефективні, якщо необхідно створити представницьку вибірку, елементи якої розрізняються за багатьма значущими параметрами.

Методи збирання матеріалу

Спостереження є розповсюдженим методом збирання матеріалу. Існують такі різновиди спостереження, як *безпосереднє* та *включене*.

Безпосереднє спостереження — це слухання й запис живого розмовного мовлення з метою його наступного аналізу. Мова повинна бути спонтанною, природною, а не підготовленою заздалегідь для спостереження. Однак цей прийом не завжди зручний для збирання матеріалу, тому що можна спостерігати роками й не дочекатися потрібних явищ. У

таких випадках застосовується метод *включеного спостереження*, який вимагає перетворення дослідника в природного учасника мовної ситуації.

Фіксація спостережуваного мовного матеріалу може здійснюватися двома основними способами: *уручну* й *інструментально*. Записи від руки зручні тим, що до них не треба спеціально готуватися. Особливо ефективні записи від руки при спостереженні за випадковими або рідкісними одиницями мовного потоку. Для фіксації мовного матеріалу використовують інструментальну техніку — насамперед, магнітофони й диктофони (для фіксації жестів і мімічної поведінки застосовують також відеокамери). Це використання може бути *відкритим* і *прихованим*. При відкритому використанні записуючого приладу дослідник повідомляє інформантам мету (істинну або несправжню) своїх записів і прагне в процесі спостережень за їх мовленням зменшити так званий «ефект мікрофону», який сковає природну поведінку індивідів.

Загальні вимоги до безпосереднього спостереження:

- 1) продумувати зміст роботи, її мету й основні етапи;
- 2) відібрати найбільш типових інформантів з обліком їхніх соціальних ознак (вік, стать, місце народження, освіта, професія тощо);
- 3) підібрати найбільш типові мовні ситуації для одержання потрібних даних;
- 4) при відсутності таких ситуацій створювати їх.

Анкетування — це один з найпоширеніших у соціології й соціолінгвістиці методів отримання масового матеріалу.

Анкета — перелік питань, що являють собою програму дослідження тієї або іншої проблеми. Зміст анкет (опитувальників, програм), перелік питань, їхнє формулювання, характер відповідей залежать від конкретних завдань досліджень. Найбільшим масовим обстеженням населення є перепис населення.

Найпростішим різновидом анкетування є *анкета*, яка повинна встановити наявність соціально маркованого явища в певному соціальному, віковому, професійному середовищі (наприклад, ступінь розподілу жаргону в різних соціальних групах).

Більш складний *анкетний аркуш*, що містить питання про носії тієї або іншої форми існування мови, про їхні мовні особливості.

Опитувальники, що використовують при заочному вибірковому анкетуванні, істотно відрізняються від соціологічних анкет характером і кількістю питань, а також стратегією опитування, яка визначається його завданням — одержати відомості про мовлення інформанта. Складні опитувальники присвячені дослідженню варіантів (вимовних, морфологічних, словотворчих) у літературній мові.

За формою питання поділяють на *відкриті* (вільна відповідь) і *закриті* (відповідь у виборі декількох запропонованих у анкеті тверджень). Відкриті питання дають глибші відомості, але при великій кількості анкет викликають труднощі в обробці у зв'язку з нестандартністю відповідей.

За змістом питання анкети поділяють на *об'єктивні* (про освіту, вік тощо) і *суб'єктивні* (ставлення до мовного явища). Відповіді на питання анкети, як правило, анонімні.

Основні правила побудови анкети:

- 1) логічна послідовність;
- 2) зацікавленість респондента повинна збільшуватися від питання до питання;
- 3) відсутність дуже важких питань;
- 4) відповідність формулювання питань освітньому рівню опитуваних;
- 5) закриті питання повинні передбачати усі можливі варіанти відповідей;
- 6) загальна кількість питань не повинна бути дуже великою.

Анкетування може проводитися трьома способами: анкета заповнюється у присутності дослідника індивідуально; групове заповнення у присутності дослідника; опитувані самостійно заповнюють і для збереження анонімності одночасно здають анкети.

Усне інтерв'ю. Основна функція методу інтерв'ю — отримання матеріалу, який характеризує спонтанну мовленнєву поведінку людей.

Залежно від завдань дослідника інтерв'ю може мати форму відносно вільної бесіди інтерв'юера з інформантом на певну тему або складатися із заздалегідь підготовлених і, як правило, логічно пов'язаних один з одним питань, які провокують відповідача на використання тих або інших мовних одиниць.

Інтерв'ю називають *формальним* (якщо воно має суворо спланований сценарій) і *неформальним* (коли такого сценарію немає).

Інтерв'ю — це безпосереднє спілкування дослідника із джерелом інформації. Дозволяє задавати додаткові питання. Недолік методу — трудомісткість. Цей метод вимагає високої кваліфікації, такту, уміння вести бесіду.

Експеримент (тест). Тести являють собою різноманітні за формою завдання, які дослідник пропонує інформантам. Це можуть бути списки слів (або зв'язний текст), які необхідно прочитати перед мікрофоном; письмові завдання на відновлення пропущених фрагментів тексту та інші. Мета експерименту, як правило, повідомляється інформанту лише у загальному вигляді. Цей прийом дозволяє інтенсивно збирати матеріал, тому що дослідник організує потрібну ситуацію, потрібні відповіді. Тест відносять до прийомів контрольованого спостереження. Його можна повторювати в різних умовах для виявлення динаміки того або іншого явища.

Аналіз писемних джерел. Наукову інформацію можна одержати, вивчаючи письмові тексти, а також усні записи на касетах. Можна витягти інформацію із джерел, які створювалися для інших цілей. Джерелами інформації можуть бути матеріали демографічної статистики (перепис населення, записи актів громадянського стану, господарські й домові книги), офіційна й приватна переписка, документація наукових і культурних добутоків, засобів масової комунікації. Газета — коштовне джерело для вивчення письмової мови, радіо, ТВ, кіно — для вивчення усного мовлення. Офіційна переписка дає матеріал для дослідження офіційно-ділового стилю, приватний лист — для вивчення розмовного стилю.

3.4. ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Назвіть основні методи і прийоми соціолінгвістичних досліджень.
2. Дайте визначення білінгвізму.
3. Дайте визначення диглосії.
4. Що включає в себе поняття «мовна ситуація»?
5. Що включає в себе поняття «текст вулиці»?
6. Назвіть види мовних ситуацій.
7. Які особливості функціонування української мови в умовах білінгвізму?
8. Що таке динамічні писемні носії інформації міста?
9. Назвіть форми існування української мови.
10. Що включає в себе поняття «мовний портрет міста»?
11. Назвіть складники мовного портрету міста.
12. Назвіть методи соціолінгвістичної оцінки мови.
13. Дайте визначення поняттю «годонім».
14. Дайте визначення поняттю «агоронім».
15. Дайте визначення поняттю «емпоронім».
16. Дайте визначення поняттю «ергонім».
17. Назвіть соціолінгвістичні методи збирання матеріалу.
18. У чому полягає особливість спостереження як методу збирання матеріалу?
19. Яким чином відбувається відбір інформантів для соціолінгвістичних досліджень?
20. Охарактеризуйте аналіз писемних джерел як соціолінгвістичний метод.
21. У чому полягає особливість усного інтерв'ю як соціолінгвістичного методу?
22. Назвіть різновиди усного інтерв'ю.
23. Назвіть основні правила побудови анкети.
24. Назвіть різновиди спостереження як соціолінгвістичного методу.
25. Що таке кластерна вибірка?

3. ФОРМИ Й МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Викладач-керівник практики повідомляє студентів про систему звітності з практики, затверджену в робочій програмі, а саме: подання письмового звіту, особливості оформлення виконаного індивідуального завдання, підготовку доповіді, повідомлення, виступу тощо та надає їм методичну допомогу.

Під час практики передбачено ведення студентом щоденника з практики встановленого зразка, в якому висвітлюються всі етапи роботи і форми контролю, і який додається до звіту з навчальної практики.

Контроль за ходом проходження практики здійснюється керівником практики (перевірка трудової навчальної дисципліни, виконання програми практики, індивідуального завдання).

На основі зібраного матеріалу практики студентам виставляється залік. Оцінка практики враховується нарівні з іншими оцінками, які характеризують успішність студента, уміння збирати й обробляти матеріал, класифікувати його.

Результати складання заліку з практики заносяться в заліково-екзаменаційну відомість та залікову книжку студента.

5. ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення терміну проходження практики студенти звітують про виконання її програми. У кінці навчальної практики студент повинен здати щоденник практики, що містить завдання-звіт з практики, та пакет документів керівникові практики: 1) картотеку назв міських об'єктів; 2) заповнені анкети; 3) проаналізовані результати анкетування; 4) записи усного мовлення респондентів.

Записи у щоденнику практики можуть містити такі формулювання:

- Ознайомлення з навчальною, науковою, методичною літературою щодо соціолінгвістичного методу анкетування.
- Складання анкети «НАЗВА».
- Проведення анкетування серед ... з метою визначення/виявлення....
- Аналіз результатів анкетування.
- Ознайомлення з навчальною, науковою, методичною літературою щодо соціолінгвістичного дослідження мови міста.
- Складання картотеки годонімів і агоронімів Херсона.
- Складання картотеки емпоронімів Херсона.
- Складання картотеки розважальних закладів Херсона.
- Складання картотеки ергонімів Херсона.
- Систематизування матеріалів картотеки.
- Збирання рекламних текстів міста.
- Систематизування матеріалів картотеки.
- Спостереження над усним мовленням мешканців Херсона та запис цих текстів.

Усі документи мають бути надруковані грамотно, державною мовою, оформлені відповідно до вимог, що висувають до документів такого виду.

6. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Критерії оцінювання результатів соціолінгвістичної практики студентів:

- **ступінь** використання студентами завдань практики;
- **якість** знань студентів, проявлена під час практики та її відображення у звітній документації;
- **рівень** сформованості умінь та навичок практичної роботи студентів.

Порядок перерахунку рейтингових показників нормованої 100-бальної університетської шкали оцінювання в традиційну 4-бальну шкалу та європейську шкалу ECTS.

Інтервальна шкала оцінок встановлює взаємозв'язки між рейтинговими показниками і шкалами оцінок.

ЗА ШКАЛОЮ ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою
		Залік
A	90-100 (відмінно)	зараховано
B	83-89 (дуже добре)	
C	74-81 (добре)	
D	64-73 (задовільно)	
E	60-63 (достатньо)	
FX	35-59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	не зараховано
F	1-34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)	

Зміст критеріїв оцінювання результатів навчальної практики

Оцінка «**відмінно**», **A (90-100)** — всі завдання практики виконано в повному обсязі, виявлено вміння студента творчо застосовувати отримані з фахових предметів знання, пов'язані з особливостями професійної діяльності. Студент сумлінно виконував всі завдання керівника практики, удосконалював на практиці свої знання і вміння. Звіт подано у встановлений термін, він містить всі структурні елементи. У щоденнику студента-практиканта зафіксовано зміст роботи протягом усього періоду проходження практики.

Оцінка «**дуже добре**», **B (83-89)** — завдання виконані правильно, але недостатньо повно. Студент сумлінно виконував завдання керівника практики, удосконалював на практиці свої знання та навички. Звіт подано у встановлений термін, він містить всі структурні елементи, але є незначні невідповідності. У щоденнику студента-практиканта зафіксовано зміст роботи протягом усього періоду проходження практики.

Оцінка «**добре**», **C (74-81)** — завдання практики виконано, але неповно, в ході виконання завдань була допущена певна кількість не дуже грубих помилок. Студент виконував завдання керівника практики, удосконалював на практиці свої знання та навички. Звіт подано у встановлений термін, він містить всі структурні елементи, але є певні невідповідності. У щоденнику студента-практиканта зафіксовано зміст роботи протягом усього періоду проходження практики.

Оцінка «**задовільно**», **D (64-73)** — завдання практики виконано в неповному обсязі, в ході виконання завдань допускалися помилки. Звітна документація недооформлена або оформлена з помилками. Щоденник не вірно оформлено.

Оцінка «**достатньо**», **E (60-63)** — завдання виконано з помилками. Виконано не всі завдання, але значна їх частина, або були допущені неточності. Документація оформлена неповно, з помилками. Щоденник недооформлено.

Оцінка «**незадовільно**», **FX (35-59)** — більшість завдань не виконані. Не сформовані вміння проводити відповідні види діяльності. Звітна документація оформлена з помилками. Відсутній щоденник.

Оцінка «незадовільно», **F (1-34)** — завдання практики не виконані. Відсутня звітна документація і щоденник.

Підсумкові бали за соціолінгвістичну практику виставляються з урахуванням роботи студента протягом усього терміну практики. Ураховується: знання загальнотеоретичних питань соціолінгвістики; вміння користуватися методами збирання і дослідження соціолінгвістичного матеріалу; виконання програми практики; достовірність зібраного фактажу; своєчасне надання звітної документації; складання заліку.